

Φωτεινή Χριστακούδη-Κωνσταντινίδου

(Επίκουρη Καθηγήτρια Πανεπιστήμιο της Σόφιας «Άγιος Κλήμης της Αχρίδας» Έδρα Γενικής, Ινδοευρωπαϊκής και Βαλκανικής Γλωσσολογίας)

Bulgarian poetry between 1945-1955. Dynamics, ideas and issues
VALERI PETROV***Η βουλγαρική ποίηση 1945-1955. Δυναμική, ιδέες, προβλήματα***
Ο ΒΑΛΕΡΙ ΠΕΤΡΟΒ

Είναι γνωστό το γεγονός ότι ο **ρεαλισμός** στη λογοτεχνία έχει δύο ιδιαιτερότητες: γενικά την προσπάθεια για πιστή και αντικειμενική απόδοση της πραγματικότητας και ειδικότερα μια τάση που επικράτησε τον 19ο αι. κυρίως ως αντίδραση στις υπερβολές του ρομαντισμού. Η τάση αυτή εμφανίστηκε αρχικά στη Γαλλία με τα έργα των Ονορέ ντε Μπαλζάκ και Γκυστάβ Φλωμπέρ.

Ο **σοσιαλιστικός ρεαλισμός** είναι ένα στιλ ρεαλισμού που αναπτύχθηκε στη Σοβιετική Ένωση και αναδείχθηκε σε κυρίαρχο στιλ σε διάφορες άλλες σοσιαλιστικές χώρες. Ο όρος σοσιαλιστικός ρεαλισμός εισήχθη το 1932 στη ΕΣΣΔ και η εφαρμογή του γίνεται παράλληλα με την εμφάνιση της Κοινής Ένωσης Σοβιετικών Συγγραφέων. Θεωρείται ότι χρησιμοποιήθηκε για πρώτη φορά στην εφημερίδα «*Литературная газета*» («Λογοτεχνική εφημερίδα») στις 23 Μαΐου 1932. Ακόμα το 1918 με πρωτοβουλία του Βλαντίμιρ Λένιν είχε αναπτυχθεί σχέδιο «μνημειακής προπαγάνδας», η οποία είχε σαν στόχο την διάδοση της κομμουνιστικής ιδεολογίας. Σημαντικό ρόλο σε αυτήν διαδραμάτιζε η τέχνη, η οποία είχε την αποστολή να εξυπηρετεί τις ανάγκες του κυβερνώντος κόμματος. Η ιστορία μας υπενθυμίζει πως μετά από δίχρονη διαμάχη με τον Στάλιν ο όρος εγκρίθηκε ως συνολική δημιουργική μέθοδο.

Ο βασικός σκοπός του σοσιαλιστικού ρεαλισμού είναι η προώθηση των ιδεών του σοσιαλισμού και του κομμουνισμού. Η θεματολογία του χαρακτηρίζεται από την ένδοξη απεικόνιση των κομμουνιστικών αξιών, όπως η χειραφέτηση του προλεταριάτου, με ρεαλιστικό τρόπο¹. Αν και δεν θα πρέπει να συγχέεται με τον κοινωνικό ρεαλισμό, ένα ευρύτερο είδος της τέχνης που απεικονίζει με ρεαλιστικά μέσα θέματα κοινωνικού ενδιαφέροντος, τονίζοντας τις κοινωνικές αδυναμίες της σύγχρονης κοινωνίας. Το στιλ του σοσιαλιστικού ρεαλισμού παρουσιάζεται σε όλες της μορφές της τέχνης - αρχιτεκτονική, λογοτεχνία, παραστατικές και πλαστικές τέχνες. Εν τούτοις δεν πρέπει να ξεχνάμε ότι το κίνημα αυτό βρίσκει τους οπαδούς του και εκτός του Ανατολικού μπλοκ - τα ονόματα των καλλιτεχνών Ντιέγκο Ριβέρα (1886-1957), Νταβίντ Αλφάρο Σικέιρος (1898-1974), Φερνάν Λεζέ (1881-1955), Φρανς Μαζερεέλ (1889-1972) ούτος και άλλος δεν χρειάζονται καμία εισαγωγή.

Στις υπόλοιπες σοσιαλιστικές χώρες ο σοσιαλιστικός ρεαλισμός αναπτύσσεται ιδιαίτερα ενεργά μετά τον Β΄ Παγκόσμιο πόλεμο ως το τέλος του Ψυχρού πολέμου - στη Βουλγαρία μεταξύ του 1944 (1932)-1989. Για την λογοτεχνική ζωή ιδιαίτερη σημασία έχει το γεγονός ότι οι διοικήσεις των χωρών του

¹ Korin P.: 'Thoughts on Art', *Socialist Realism in Literature and Art* (Progress Publishers, Moscow, 1971, p. 95)

συμβολαίου της Βαρσοβίας τον επέβαλαν ως τη μόνη σωστή καλλιτεχνική μέθοδο. Οι ίδιοι τον είχαν ορίσει σαν «καινούργια περίοδο στην καλλιτεχνική ανάπτυξη της ανθρωπότητας» και «φυσική συνέχεια και εξέλιξη των καλύτερων ρεαλιστικών τάσεων της τέχνης»².

Η έννοια του σοσιαλιστικού ρεαλισμού λειτουργεί σαν κεντρικός άξονας της ιστορίας της λογοτεχνίας και σαν ενιαίο δόγμα σε όλα τα σοσιαλιστικά κράτη κατά το μεγαλύτερο μέρος του 20ού αι. Μετά όμως τη δεκαετία του '90 του 20ού αι. ο όρος εξαφανίζεται κατηγορηματικά από τη σκηνή για να δώσει την ευκαιρία για μετέπειτα ερμηνείες στο αναγνωστικό κοινό. Η λογοτεχνική κριτική αρχίζει να αναφέρεται αρνητικά στον σοσιαλιστικό ρεαλισμό, κατηγορώντας τον σαρκαστικά για «κακή μη-λογοτεχνία», που είναι δημιούργημα κακόγουστων συγγραφέων. Ακόμα πιο μακριά φτάνουν οι κατηγορίες του Αντρέϊ Σενιάβσκι, ο οποίος αμφισβητεί το «ρεαλιστικό» και «σοσιαλιστικό» περιεχόμενο της έννοιας «σοσιαλιστικός ρεαλισμός». Ο ίδιος μιλάει ειρωνικά για την ύπαρξη «ημικλασικής ημιτέχνης»³.

Η τύχη της βουλγάρικης λογοτεχνίας μετά τον Β΄ Παγκόσμιο πόλεμο έντονα σημειώνεται από τις πολιτικές αλλαγές που ακολουθούν την 9η Σεπτεμβρίου 1944 (η μέρα της απελευθέρωσης της Βουλγαρίας από το ναζιστικό καθεστώς) όπως και από τις απαιτήσεις του σοσιαλιστικού ρεαλισμού. Η περίοδος μετά το 1945 είναι άκρως αμφιλεγόμενη στη σύγχρονη βουλγάρικη φιλολογική επιστήμη. Σε αυτή την εποχή παράλληλα με τους καινούργιους μηχανισμούς κρατικής εξουσίας επιβάλλονται νέα θέματα, συνδεδεμένα με τις νέες συνθήκες της σοσιαλιστικής κοινωνίας που έχουν επηρεαστεί έντονα από το ήδη αναφερόμενο στιλ ρεαλισμού. Στη διάρκεια αυτής της πρώτης μεταπολεμικής δεκαετίας γράφουν τα έργα τους οι μεγάλοι αφηγητές της σύγχρονης βουλγάρικης λογοτεχνίας - ο Ντιμίταρ Ντίμοβ (1909-1966), ο Ντιμίταρ Τάλεβ (1898-1966) και ο Εμιλιάν Στάνεβ (1907-1979). Η δεκαετία 1945-1955 συνδέεται με μία αληθινή ακμή του βουλγάρικου μυθιστορήματος και οι κριτικοί λογοτεχνίας μιλάνε για «την πλημμυρίδα ενός καινούργιου κύμα μυθιστορήματος»⁴. Μεταξύ των πιο διάσημων ποιητών είναι ο Βεσελίν Χάντσεβ (1919-1966), ο Βαλέρι Πετρόβ (1920-2014), ο Αλεξάνταρ Γέροβ (1919-1997), η Μπλάγα Ντιμιτρόβα (1922-2003).

Είναι αποδεδειγμένο γεγονός ότι το ολοκληρωτικό ηγετικό μοντέλο επιδιώκει να ελέγχει τη λογοτεχνική παραγωγή, να οργανώνει την καλλιτεχνική ζωή «στα πλαίσια» διάφορων επαγγελματικών ενώσεων - όπως είναι η Ένωση των Βούλγαρων Συγγραφέων, η Ένωση των Βούλγαρων Ζωγράφων και Συνθετών, κλπ. Αλλά δεν αμφισβητείται, επίσης, ότι παρά την πίεση που ασκεί η επίσημη ηγεσία «κανένας δεν μπορεί να αναγκάσει τον συγγραφέα να δημιουργεί ωφελμιστική, ατάλαντη λογοτεχνία»⁵. Υπάρχει γραφειοκρατικός έλεγχος, αλλά υπάρχει και «ο ατομικισμός των διανοουμένων» (σύμφωνα με την επιτυχημένη ορολογία του Βαλέρι Πετρόβ από το εξαιρετικό του αφηγηματικό ποίημα «Την εποχή του απαλού φθινοπώρου» (1960). Η λογοτεχνική σκηνή πλημμυρίζεται από αδιάφορα έργα, τα οποία εξυμνούν την

² *Философски речник* (Издателство на БКП, София, 1968, с. 497) [*Φιλοσοφικό λεξικό* (Εκδόσεις του ΚΚΒ, Σόφια, 1968, σ. 497)]

³ Спасова А.: „Социалистическият реализъм: нови изследвания-съвременни рефлексии“, (<http://andriana.litclub.bg/socrealizum.htm>, 16.01.2017) [Σπάσοβα Α.: «Ο σοσιαλιστικός ρεαλισμός: καινούργιες έρευνες-καινούργιοι στοχασμοί», (<http://andriana.litclub.bg/socrealizum.htm>, 16.01.2017)]

⁴ Чолаков З.: *Идеи и литература* (Изд. Захарий Стоянов, София, 2008, с. 419) [Τσολάκοβ Ζ. : *Ιδέες και λογοτεχνία* (Εκδ. Ζαχάρυ Στοϊάνοβ, Σόφια, 2008, σ. 419)]

⁵ *ibid.*, σ. 419.

δημιουργία συνεταιρισμών (κοοπερατίβ), εργοστασίων, υδροηλεκτρικών και θερμοηλεκτρικών εργοστασίων, ωστόσο η τύχη των ιδεών παραμένει υπό την εξουσία των ατομικών δημιουργικών αντιδράσεων, οι οποίες απωθούν την ποίηση και την πεζογραφία από το κοινότοπο, το τυποποιημένο, το δογματικό και μας φανερώνουν ταλέντα με εξαιρετικές ικανότητες που δεν έχουν επωφεληθεί από τις παροχές τις νομενκλατούρας. Ένας ποιητής σαν τον Βαλέρι Πετρόβ θα αναφωνήσει: «Και γεννιέται η ποίηση εκεί,/ Που όλα είναι αντίθετα σε μας,/ Που έχει κρύο και πόρες/ Και δεν υπάρχει χώρο για «λογοτεχνίες»!/ Τώρα μας λείπουν οι έντονες συγκρούσεις/ Και του λόγου μου, αντί να διαλαλώ,/ Σφυρίζω με το στόμα μου....» («Την εποχή του απαλού φθινοπώρου»)⁶.

Παρουσιάζοντας τη δεκαετία του 1945-1955 στη βουλγάρικη λογοτεχνία διάλεξα ακριβώς τον ποιητή Βαλέρι Πετρόβ για να αναδείξω ότι αυτή η λογοτεχνία, παρά τον δογματισμό, παραμένει πλούσια σε ιδέες. Είναι γεγονός ότι η ποίηση αυτής της εποχής είναι αφοσιωμένη στις πεποιθήσεις και τα ιδανικά του καιρού, στον οποίο η πλειοψηφία του κόσμου πιστεύει ότι έχει επιτευχθεί μια καινούργια παγκόσμια διάταξη, αλλά σίγουρα αυτή η ποίηση δεν είναι «τυφλωμένη» και μονομερής στην αντίληψή της και στον θαυμασμό της γι' αυτόν τον «καινούργιο παράδεισο». Από ιστορική άποψη, θα έλεγα ότι αυτή είναι μια δεκαετία κενού αέρος, μία περίοδος, στην οποία το κράτος της Βουλγαρίας σχεδόν δεν κατέχει κάποια ελευθερία στον τομέα της εσωτερικής και εξωτερικής πολιτικής. Ταυτόχρονα όμως στον χώρο του έμμετρου λόγου και στην ποίηση του Βαλέρι Πετρόβ βρέχει «σεντεφένια βροχή», ο ουρανός είναι με «ίντιγκο χρώμα» («Την εποχή του απαλού φθινοπώρου») και «ακριβώς σαν το παιδικό νύχι με το συννεφάκι-άσπρη κηλίδα» (“*Juvenes dum sumus*”), το γραμμόφωνο «ανθίζει με τον σωλήνα του» (μια απλή και εξαιρετική μεταφορά από το αφηγηματικό ποίημα «Δίπλα στη γαλάζια θάλασσα» (1941-1947)).

Ο Βαλέρι Νισίμοβ Πετρόβ (με όνομα γέννησης Βαλέρι Νισίμ Μεβοάρχ) είναι βούλγαρος ποιητής, σεναριογράφος, θεατρικός συγγραφέας και μεταφραστής εβραϊκής καταγωγής, γνωστός με τις μεταφράσεις του στα βουλγάρικα της δραματουργίας του Ουίλιαμ Σαίξπηρ και του *Φάουστ* του Γαίτε. Είναι ακαδημαϊκός της Βουλγάρικης Ακαδημίας Επιστημών και εισήλθε στην τιμητική λίστα του Διεθνούς Συμβουλίου για το παιδικό βιβλίο για τη συλλογή του με παιδικά παραμύθια «Πέντε παραμύθια» (1986). Ο ίδιος γεννήθηκε στη 22 Απριλίου 1920 στην οικογένεια της Μαρία Πετρόβα, δασκάλας γαλλικής γλώσσας και του δρ. Νισίμ Μεβοάρχ, καθηγητή Νομικής και διπλωμάτη. Η μητέρα κατάγονταν από την παραθαλάσσια πόλη Βάρνα, όπου ο ποιητής περνούσε τα καλοκαίρια και τις διακοπές του. Η επαφή με τη θάλασσα τον μετατρέπει σε έναν από τους ελάχιστους βούλγαρους ποιητές, στα έργα των οποίων συναντάμε θαλασσινά τοπία και κοσμοπολίτικες κινητοποιήσεις που έχουν δώσει ένα εξάισιο άρωμα στους στίχους του. Αφού οι γονείς έγιναν χριστιανοί προτεστάντες αποφάσισαν να αλλάξουν το όνομα του παιδιού τους από Βαλέρι Νισίμ Μεβοάρχ σε Βαλέρι Νισίμοβ Πετρόβ. Το 1944 ο ίδιος αποφοίτησε από την Ιατρική Σχολή του Πανεπιστημίου της Σόφιας και για κάποιο καιρό ασκούσε το επάγγελμα του γιατρού. Με την ακρίβεια ανατόμου δούλευε και στον τομέα της ποίησης - έτσι στους στίχους του εμφανίζεται (και όχι μόνο μια φορά) η εικόνα της σημύδας, η οποία για τον ενήλικο ποιητή δεν μοιάζει πια με «στίχο από χρυσό και ασήμι», αλλά με «βαλσαμωμένη τραχεία» («Την εποχή του

⁶ Οι μεταφράσεις των ποιημάτων βασίζονται στην έκδοση Петров В.: *Стихотворения 1* (Изд. Захарий Стоянов, София, 2015) [Πετρόβ В.: *Ποιήματα 1* (Εκδ. Ζαχάριϊ Στοϊάνοβ, Σόφια, 2015)]

απαλού φθινοπώρου»). Εργάστηκε στη Ραδιοφωνία «Σόφια», συμμετείχε και στη δεύτερη φάση του πολέμου εναντίον της Ναζιστικής Γερμανίας σαν στρατιωτικός συγγραφέας στη συντακτική ομάδα της εφημερίδας «*Фронтовак*» («Στρατιώτης μετώπου»)⁷.

Μετά τον πόλεμο ήταν μεταξύ των ιδρυτών και αναπληρωτής αρχισυντάκτης της αντιδογματικής σατιρικής εφημερίδας «*Стървиеλ*» («Σφήκα η ευρωπαϊκή»). Διπλωμάτης, συγγραφέας, βουλευτής ο Βαλέρι Πετρόβ είναι μεταξύ των πιο παραγωγικών συγγραφέων της βουλγάρικης λογοτεχνίας του 20ού αι.

Στα δεκαπέντε του χρόνια εξέδωσε το πρώτο του βιβλίο, το αφηγηματικό ποίημα «Πουλιά προς τον Βορρά», αλλά το αληθινό ντεμπούτο στη λογοτεχνική σκηνή το κάνει με το δημοσίευμα του κύκλου ποιημάτων «Νύχτες στο βουνό» στο περιοδικό «Τέχνη και κριτική» (1940, αρ. 1). Αργότερα έγραψε τα αφηγηματικά ποιήματα «Ο τοσοδούλης» (1943), «Στο δρόμο» (1943), «*Juvenes dum sumus*» (1943), «Δίπλα στη γαλάζια θάλασσα» (1941-1947), «Αναμνήσεις από το ταβάνι» (1942-1948), τον κύκλο ποιημάτων «Τρυφερότητες» (1940 - 1943) όπως και «Την εποχή του απαλού φθινοπώρου» (1960). Μεταξύ των προτιμώμενων του λογοτεχνικών ειδών είναι το αφηγηματικό ποίημα.

Για τον σοσιαλιστικό ρεαλισμό ο Βαλέρι Πετρόβ έχει πει ειρωνικώς ότι: «Αυτός είναι ένας απλός νατουραλισμός με σχέσεις στην Κεντρική Επιτροπή του Κόμματος» (ένα έξυπνο αστείο που επικρίνει ευφυώς τις υπερβολές της πανίσχυρης καλλιτεχνικής μεθόδου). Επομένως, στην ποίησή του λάμπουν ήλιοι, ανεμίζονται σημαίες, υπάρχει γεύση αλατιού και θάλασσας, παιδικές αναμνήσεις αναμιγνύονται με νεανικό ιδεαλισμό απόλυτα φυσικά, χωρίς προσποιήσεις, διαμορφώνοντας έναν ανεπανάληπτο πολύχρωμο και μη βαρετό κόσμο, στον οποίο η κανονική εικονοποιία (σημαίες της νίκης, διαδηλώσεις, συνωμότες, παράνομοι κλπ.) είναι μέρος του ποιητικού ταλέντου ενός ποιητή, ο οποίος δεν έχει υποκύψει στον δογματισμό στην τέχνη και γράφει με ειλικρίνεια και εντιμότητα.

«Μη, μη λέτε: Πάλι ρομαντισμός!/ Αφήστε με. Το ξέρω μόνος μου.» («Δίπλα στη γαλάζια θάλασσα») - ο ποιητής μόνος του θα καθορίσει το ύφος του, ο οποίος κυμαίνεται μεταξύ της κρύας ανατομικής ακρίβειας του ρεαλισμού και της ενθουσιασμένης ρομαντικής υφολογίας. Μετά από αυτό θα κατοικήσει τα αφηγηματικά του ποιήματα με άγριες κληματαριές, λιάνες, κάκτους, ερωτευμένα ζευγάρια, τζαζ, σινεμά, αρώματα από περασμένα καλοκαίρια, μυρωδιές από γαρίδες και μύδια («Δίπλα στη γαλάζια θάλασσα»), αλλά δεν θα ξεχάσει και το ηρωικό παρελθόν της Αντίστασης και του αγώνα, που γεννήθηκε στις καρδιές των ανθρώπων και που πληρώθηκε με το αίμα τους.

Η «ηρωική εποχή» σε αντίθεση με την μεταπολεμική καθημερινή ζωή, η οποία είναι πολλές φορές βαρετή και απρόσωπη, είναι ένα από τα κύρια θέματα για τους ποιητές, που έχουν επιλέξει μια κριτική ματιά προς την πραγματικότητα. «Τώρα μας λείπουν οι έντονες συγκρούσεις» - είναι μια πρόταση «λάιτ μοτίβ» (καθοδηγητικό μοτίβο), η οποία περιλαμβάνει τη ζήτηση-χάσιμο του Εγώ και ταυτόχρονα διαγράφει τον συγκρουσιακό χώρο όπου ο λυρικός ήρωας αισθάνεται έναν διχασμό - είναι ο καιρός της νίκης και της καθαρής πίστης στο μέλλον και τις

⁷ http://liternet.bg/publish16/valeri_petrov/index.html (7.07.2016)

κατακτήσεις του, αλλά είναι και ο καιρός όταν «φοβόμαστε για το αμάξι,/ για τις προσωπικές μας σχέσεις-να που/ εξαρτιόμαστε από το εάν/ τα έχεις πει έτσι ή αλλιώς/ ποιός θα είναι ο βιοπορισμός σου!» («Την εποχή του απαλού φθινοπώρου»).

Η σκιά του πολέμου που μόλις τελείωσε ρίχνει τις ανταύγειες της πάνω στα έργα του Βαλέρι Πετρόβ («Αλλά αυτοί πεθαίνουν! Σε στρατόπεδα συγκέντρωσης/ πεθαίνουν με την πίστη τους σε μας!», «Την εποχή του απαλού φθινοπώρου»). Γι' αυτό και ο ίδιος θα αναφωνήσει: «Ανάθεμα τους παλιούς ποιητές, καινούργιους ποιητές χρειαζόμαστε σήμερα,/ στις σειρές του Βαπτσάροβ μπαις και εσύ!» («Την εποχή του απαλού φθινοπώρου»). Έτσι αναμφίβολα ο Βαλέρι Πετρόβ υποκλίνεται μπροστά στην δημιουργική ευφυΐα του ποιητή-επαναστάτη Βαπτσάροβ, ο οποίος λάμπρυνε με το ταλέντο του και τη ζωή του τις αρχές της δεκαετίας του '40. Αυτή είναι και μια ιδιόρρυθμη δήλωση για συνέχεια μεταξύ του έργου του Βαλέρι Πετρόβ και της αντιστασιακής-επαναστατικής γραμμής της βουλγάρικης ποίησης.

Ταυτόχρονα όμως με το μοναδικό του λυρικό ταλέντο ο ίδιος διακρίνεται σαν ένα ξεχωριστό φαινόμενο στη βουλγάρικη ποίηση τη δεκαετία του 1945-1955. Ο Βαλέρι Πετρόβ *ανήκει* και *δεν ανήκει* σε αυτήν τη δεκαετία - με την καταγωγή, τη μόρφωση που έχει πάρει, τις ιδέες του, με την τιμιότητα και την αφοσίωση στα κομμουνιστικά ιδανικά, τα οποία λειτουργούν πολλές φορές διαστρεβλωμένα στην καινούργια σοσιαλιστική πραγματικότητα. Γι' αυτό και τα ανθρωπιστικά μηνύματα που απευθύνει προς εμάς τον τοποθετούν δίπλα στα μεγαλύτερα ονόματα συγγραφέων της παγκόσμιας πεζογραφίας και ποίησης. Επειδή, όπως μας δείχνουν οι στίχοι του Βαλέρι Πετρόβ, όσο και πιο πολύ αν ξέρουμε για τον γύρω κόσμο και για τους ανθρώπους, απομνημονεύοντας όλες τις τρύπες του ανθρώπινου κρανίου, ανατέμνοντας με ανατομική ακρίβεια κάθε χαρά και λύπη, βιώνοντας πολέμους και χωρισμούς, παραμένουμε θνητοί, απλοί άνθρωποι, και αυτό που μας κάνει μεγάλους είναι το «ακατάσβεστο όνειρο» που συγκρατεί την ψυχή μας ("Juvenes dum sumus").